บทที่ 1
บทนำ

ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

โต๊ะครู[1]มีบทบาทอย่างมากต่อสังคมมุสลิมไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้และจังหวัดใกล้เคียงตลอดจนมุสลิมทั่วประเทศและต่างประเทศ ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยซึ่งเป็นผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด ต่างก็พากันนิยมส่งบุตรหลานของตนเข้ารับการศึกษาหลักศาสนาอิสลามในปอเนาะ[2] ทั้งนี้เพราะเห็นว่าเป็นสถาบันแห่งเดียวที่จะอบรมสั่งสอนให้บุตรหลานของตนได้รับรู้บทบัญญัติของศาสนาเพื่อจะได้เป็นมุสลิมที่ดีต่อไป

การจัดตั้งปอเนาะของบรรดาโต๊ะครูขึ้นมาก็เพื่อสอนศาสนาอิสลามและดะวะฮฺอิสลาม[3]แก่ชาวบ้านตลอดจนผู้คนต่างศาสนิก ทั้งนี้เพื่อตอบสนองคำสั่งสอนของท่านนบีดังหะดีษบทหนึ่งที่ท่านนบีศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัมได้กล่าวไว้ว่า

من دعا إلى هدى كان له من الأجر مثل أجور من اتبعه لاينقص ذلك من أجورهم شيئا ، ومن دعا إلى ضلالة فعليه من الإثم مثل آثام من اتبعه لاينقص ذلك من آثامهم شيئا. (رواه ابن ماجه عن أبي هريرة رقم الحديث ٢٠٦)

หมายความว่า "บุคคลใดเชิญชวนสู่สัจธรรมเขาผู้นั้นจะได้รับผลบุญเทียบเท่าผลบุญของบุคคลที่

---

[1] โต๊ะครู คือ ครูผู้เชี่ยวชาญทางด้านศาสนาอิสลามและสอนศาสนาให้แก่เด็กปอเนาะในปอเนาะของตนหรือสอนผู้สนใจทั่วไปในปอเนาะของตนหรือที่มัสยิดต่างๆ หรือทำการสอนในปอเนาะที่วะกัฟ (อุทิศเป็นสาธารณกุศล)โดยทั่วไปโต๊ะครูจะถูกเรียกว่า " บาบอ " แปลว่าพ่อตามคำเรียกของลูกโต๊ะครูเองเพื่อให้เกียรติ แสดงความใกล้ชิดและความลึกซึ้งกับโต๊ะครู คำว่าบาบอจะถูกใช้กับพ่อที่ได้ลูกในตะวันออกกลาง ส่วนแม่จะถูกเรียก " มามา " ซึ่งแปลว่าแม่ตามประเพณีของชาวอาหรับซึ่งใช้คำๆ นี้ในการเรียกพ่อและแม่ อันเนื่องมาจากสมัยก่อนโต๊ะครูจะได้รับการศึกษาระบบปอเนาะในปัตตานีแล้วไปเรียนต่อที่นครมักกะฮฺและจะแต่งงานและได้ลูก ณ นครมักกะฮฺแล้วลูกๆ จะเรียกบาบอแทนพ่อ และมามาแทนแม่ ดังนั้นคำว่าโต๊ะครูและบาบอมีความหมายเดียวกัน

[2] ปอเนาะมาจากคำว่า "ปอนด๊อก" (Pondok) เพี้ยนจากภาษาอาหรับว่า "ฟุนดุก" แปลว่าที่พัก โรงแรม กระท่อม โดยความหมายทางการศึกษาหมายถึง สถานที่อบรมสั่งสอนศาสนาของชาวไทยมุสลิมเพื่อให้มีความรู้ในด้านศาสนา สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้ รู้จักบำเพ็ญกิจวัตรประจำวันตลอดจนได้รู้เรื่องความสัมพันธ์ในครอบครัวและหลักการอื่นๆ ของอิสลาม

[3] การเชิญชวนและเผยแผ่ศาสนา

ปฏิบัติตามสิ่งนั้นโดยไม่มีการขาดตกบกพร่องเลยแม้แต่น้อย และบุคคลใดเชิญชวนสู่การหลงผิด เขาจะได้รับบาปเทียบเท่าบาปของผู้ปฏิบัติตามสิ่งนั้นโดยไม่มีการขาดตกบกพร่องเลยแม้แต่น้อย"

(รายงานโดยอิบนุมาญะฮฺ หมายเลขหะดีษ 206)

และท่านกล่าวอีกว่า

طلب العلم فريضة على كل مسلم. (رواه ابن ماجه عن أنس رقم الحديث ٢٢٤)

หมายความว่า "การศึกษาหาความรู้เป็นหน้าที่ของมุสลิม"

(รายงานโดย อิบนุมาญะฮฺ หมายเลขหะดีษ 224)

และมีอีกหะดีษหนึ่งท่านนบีได้กล่าวถึงผลบุญที่เท่าเทียมกันระหว่างผู้สอนและผู้เรียนว่า

العالم والمتعلم شريكان في الأجر. (رواه ابن ماجه عن أنس رقم الحديث٢٢٤)

หมายความว่า "ผู้รู้ (ผู้สอน)และผู้เรียนมีส่วนร่วมกันในผลบุญ"

(รายงานโดยอิบนุมาญะฮฺ หมายเลขหะดีษ 228)

และมีหะดีษที่ท่านนบีได้กล่าวเกี่ยวกับคนดีตามที่อัลลอฮฺทรงประสงค์ว่า

من يرد الله به خيرا يفقهه في الدين. (رواه البخاري رقم الحديث ٧١)

หมายความว่า "บุคคลใดที่พระองค์อัลลอฮฺทรงประสงค์ให้เขาได้รับความดีพระองค์จะทรงทำให้บุคคลนั้นเข้าใจ (เรื่องราว) ศาสนา"

(รายงานโดยอัลบุคอรีย์หมายเลขหะดีษ 71)

จากหะดีษดังกล่าวบรรดาโต๊ะครูจึงมองเห็นความจำเป็นที่จะต้องรับผิดชอบในการเผยแผ่ศาสนาเท่าที่ตนได้เรียนรู้โดยเปิดสอนนักเรียนทั้งใกล้และไกลจากบ้านของตน ต่อมานักเรียนจำต้องปลูกกระท่อมรอบบ้านโต๊ะครูและเรียกกระท่อมเหล่านั้นว่า ปอนด็อก (Pondok) หรือปอเนาะ ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาของชาวไทยมุสลิมก่อนที่จะมีโรงเรียนระดับประถมศึกษาของรัฐบาลในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปอเนาะถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อสอนศาสนาให้แก่ชาวไทยมุสลิมทั้งชายและหญิงโดยไม่มีการเรียกเก็บค่าใดๆ ทั้งสิ้น ทั้งนี้เพื่อปฏิบัติตามคำสั่งสอนของนบีศ็อลฯ ที่บังคับผู้รู้ให้เผยแผ่ความรู้ที่ได้เล่าเรียนมาแก่ผู้ที่ยังไม่รู้ การเผยแผ่ความรู้แบบปอเนาะนั้นถือว่าใกล้เคียงกับวิธีการเผยแผ่ศาสนาของท่านนบีศ็อลฯ มากที่สุดเพราะในปอเนาะจะมีบาลัยหรือมัสยิดเป็นที่ประกอบศาสนกิจและเป็นที่สอนหนังสือให้แก่ลูกศิษย์ เช่นเดียวกับสมัยของท่านนบีศ็อลฯ ที่ใช้มัสยิดเป็นที่ประกอบพิธีทางศาสนาและเป็นจุดศูย์กลางในการเผยแผ่ศาสนาแก่บรรดาเศาะหาบะฮฺ ทั้งสมัยที่ท่าน

ทั้งสมัยที่ท่านอาศัยอยู่ที่นครมักกะฮฺและนครมะดีเนาะฮฺ

การกำเนิดของปอเนาะไม่เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าเกิดขึ้นเมื่อไร บรรดาอุลามาอฺ[4]เริ่มมีบทบาทเมื่อใด แต่ผลงานของบรรดาอุลามาอฺเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปจนทุกวันนี้ เท่าที่รู้และสามารถยกหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาได้ที่เกี่ยวกับบทบาทของอุลามาอฺปัตตานีคือ เริ่มตั้งแต่ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 หรืออาจจะก่อนหน้านั้นก็ได้ ในหนังสือ "Hikayat Patani" (เรื่องเล่าของปัตตานี) ได้จารึกไว้ว่า กษัตริย์ปัตตานีชื่อ พญาตูนักปา (Phaya Tu Naqpa (รายาอินทรา)) ได้เข้ารับนับถืออิสลามด้วยการชักนำของท่านเชค[5]สะอีดซึ่งเป็นอุลามาอฺคนหนึ่งมาจากปาสัย (อินโดนีเซีย) หลังจากนั้นเป็นต้นมาศาสนาอิสลามและบรรดาอุลามาอฺเริ่มมีส่วนและมีบทบาทที่ปัตตานี ต่อมาหลังจากปัตตานีเป็นรัฐอิสลามอย่างเป็นทางการแล้วปัตตานีจึงกลายเป็นรัฐมลายูที่มีความเข้มแข็งและมีบทบาทสำคัญในการดะวะฮฺอิสลามในแหลมมลายูและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในคริสศตวรรษที่ 16 อุลามาอฺ ท่านหนึ่งชื่อ ฟากีฮฺ[6]วันมูซอ บิน[7] วันมูหัมมัดซอลิฮฺ อัลละกีฮีย์ ซึ่งเชื่อว่าเป็นคนแรกที่เปิดปอเนาะที่ปัตตานี ณ หมู่บ้านสะนอ เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์นี้เกิดขึ้นประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ต่อมาในต้นคริสศตวรรษที่ 17 วันหุเสน สะนอวีย์ (ซึ่งเป็นหลานของฟากีฮฺวันมูซอ) ที่ย้ายถิ่นจากหมู่บ้านสะนอไปยังตะโล๊ะมาเนาะ (ตั้งอยู่ในอำเภอบาเจาะจังหวัดนราธิวาส) ได้สร้างมัสยิดอันเก่าแก่ซึ่งเป็นที่รู้จักในนาม "มัสยิด วาดี อัลหุเสน" (Masjid Wadi al-Husin) มัสยิดนี้ไม่ได้ใช้เฉพาะเป็นที่ละหมาดหากแต่มันเป็นสถาบันการศึกษาแบบปอเนาะแห่งหนึ่งอีกด้วย บรรดาอุลามาอฺจากหมู่บ้านสะนอและหมู่บ้านตะโล๊ะมาเนาะรวมทั้งนักเชิญชวนเชื้อสายหัตรอเมาฺ[8] (ที่มาทำการค้าขายที่ปัตตานี) ได้ผลิตกลุ่มอุลามาอฺผู้ทรงคุณวุฒิอีกมากมายในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 และมรดกทางด้านความรู้ได้สืบทอดมาในคริสต์ศตวรรษต่อๆ มา อย่างไรก็ตามบรรดาอุลามาอฺสามารถรักษาความสง่างามของความรู้ทางด้านศาสนาไว้ได้และยังเป็นที่ปรึกษาให้แก่สังคมมุสลิมอีกด้วย ส่วนปอเนาะหรือสถาบันการศึกษาก็ทวีมากขึ้นเรื่อยๆ ตามอัตราการเพิ่มของอุลามาอฺเอง (Ahmad Fathi, 2001 : 16)

---

[4] อุลามาอฺเป็นพหูพจน์ของคำว่า อะลีม (عليم) หรือ อาลิม (عالم) มีความหมายว่า ผู้รอบรู้ทางด้านศาสนาอิสลาม (ดู อิบนุ อัลมันซูร, 1992 : 12/416 อิบรอฮิมและคณะ, 1972 : 624 มุสตอฟา อัลมอลายีนีย์, 1987 : 2/46) คำนี้มักจะใช้ในรูปของพหูพจน์ตลอด

[5] เชค หรือ ชัยคฺ คือ ผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนา

[6] คำนำหน้านามผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายอิสลาม

[7] บินหรือ อิบนุ (Ibn) มาจากรากศัพท์ภาษาอาหรับที่มุสลิมทั่วไปใช้เพื่อบ่งบอกว่าเป็นบุตรชายของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ส่วนบุตรหญิงจะใช้คำว่า บินตฺ (Bint)

[8] เมืองเล็กๆ ในประเทศเยเมนตั้งอยู่ใกล้กับทะเลซึ่งระหว่างนั้นมีทะเลทราย (ดู ยากูต บิน อับดุลลาะ, 1979 : 269-270)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2501 กระทรวงศึกษาธิการได้วางโครงการพัฒนาการศึกษาโดยแบ่งการศึกษาออกเป็นภาคการศึกษาต่างๆ ภาคการศึกษา 2 ได้มีการพิจรณาถึงการจัดการศึกษาในรูปแบบของปอเนาะโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนของโรงเรียนปอเนาะให้ดีขึ้น ให้มีชั้นเรียน สอนภาษาไทย สอนวิชาชีพ มีการประเมินผล ปรับปรุงบริเวณอาคารและสถานที่ และให้โรงเรียนปอเนาะมีความพร้อมจดทะเบียนขึ้นเป็นโรงเรียนราษฎ์สอนศาสนาอิสลามมีการสอนวิชาสามัญควบคู่ไปกับการสอนศาสนาอิสลามแต่ปรากฏว่าโรงเรียนส่วนใหญ่ยังคงสภาพที่ไม่น่าพอใจ (มุกูล ชูนุ้ย, 2540 : 1) อย่างไรก็ตามในระยะหลังๆ นี้ปอเนาะส่วนใหญ่จะเปิดสอนสองระบบ คือ ระบบศาสนาและระบบสามัญที่เรียกว่าโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ตามรายงานสถิติการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ปีการศึกษา 2532 ได้ระบุว่า โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้มี 405 แห่ง แบ่งเป็น 92 แห่งในจังหวัดยะลา 59 แห่งในจังหวัดนราธิวาส 145 แห่งในจังหวัดปัตตานี 16 แห่งในจังหวัดสตูล และ93 แห่งในจังหวัดสงขลา (ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้, 2536 : 12)

ระบบของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาที่ปรากฏเห็นได้ชัดก็ต่างจากการสอนแบบเก่าในหลายด้านเช่น มีชั้นเรียน มีค่าเทอม เปิดเทอมและปิดเทอมตามกฎระเบียบทั่วไป อำนาจของโต๊ะครูลดลงโดยที่บางแห่งโต๊ะครูเกือบไม่มีบทบาทเลยนอกจากเป็นเจ้าของโรงเรียนและสอนกีตาบเพียงไม่กี่ชั่วโมงต่อวัน ในขณะที่ปอเนาะที่ยังคงใช้ระบบการเรียนแบบเก่ามีไม่กี่แห่ง เช่น ปอเนาะบาบอเยะห์[9] (ตั้งอยู่ที่อำเภอหนองจิกจังหวัดปัตตานี) ซึ่งเป็นโต๊ะครูที่ผู้วิจัยจะศึกษาเป็นการเฉพาะในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ปอเนาะบาบอเลาะฮุซาเราะฮุ (ตั้งอยู่ที่อำเภอยะรังจังหวัดปัตตานี) ปอเนาะดาลอ (ตั้งอยู่ที่อำเภอยะหริ่งจังหวัดปัตตานี) ปอเนาะบาบอเซะ (ตั้งอยู่ที่อำเภอสายบุรีจังหวัดปัตตานี) เป็นต้น โต๊ะครูที่เป็นเจ้าของปอเนาะดังกล่าวบางคนได้เสียชีวิตไปแล้วและบางแห่งโต๊ะครูไม่สามารถสอนได้เพราะชรามากและบางแห่งโต๊ะครูสามารถดำรงตำแหน่งอยู่ได้แต่ไม่ได้รับความศรัทธาจากชาวบ้านเหมือนกับโต๊ะครูสมัยก่อน ตลอดจนชาวบ้านบางคนกลับไม่เห็นคุณค่าของโต๊ะครูและปอเนาะแหเหแก่และยังกล่าวหาว่าโต๊ะครูเป็นคนหัวโบราณไม่ทันสมัยทั้งๆ ที่โต๊ะครูในสมัยก่อนนั้นเปรียบเสมือนหัวใจของชาวบ้านและเป็นที่พักพิงแก่ผู้คนที่มีปัญหาตลอดจนให้ความช่วยเหลือต่างๆ แก่ชาวบ้านในทางกลับกันชาวบ้านก็ได้ช่วยโต๊ะครูทั้งทางด้านพลังกายและทรัพย์สินในเมื่อโต๊ะครูมีความจำเป็น

ถ้าย้อนกลับมาดูสถานภาพของโต๊ะครูสมัยก่อนจะเห็นได้ว่าโต๊ะครูมีบทบาทต่อสังคม

---

[9] คือปอเนาะโต๊ะครูหะยีวันอิดรีส บิน หะยีวันยาถี มีชื่อเต็มว่าโรงเรียนสกุลศาสน์ หรือ อัลมะอัด อัลอิดรีสีย์ เป็นที่รู้จักกันในนาม ปอเนาะบาบอเยะห์ ส่วนโต๊ะครูเองก็เป็นที่รู้จักกันในนาม บาบอเยะห์และต่อไปนี้ผู้วิจัยจะใช้ชื่อนี้เรียกแทนชื่อจริง

อย่างมาก โต๊ะครูในฐานะเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว หัวหน้าลูกศิษย์และหัวหน้าของชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการประกอบพิธีทางศาสนา (อิบาดะฮฺ [10]) และการทำพิธีต่างๆ เช่น พิธี ตะห์นีก[11] และตั้งชื่อลูก พิธีเข้าสุนัต[12] พิธีแต่งงาน ละหมาดหะญาต[13] ในโอกาสต่างๆ การจัดการเกี่ยวกับงานศพเป็นต้น โต๊ะครูจะถูกเชิญไปร่วมในโอกาสดังกล่าวเพื่อช่วยจัดการและขอพรให้แก่เจ้าของบ้าน ส่วนเจ้าของบ้านหวังความสิริมงคลจากการเข้าร่วมของโต๊ะครูในงานนั้นๆ และจะไม่พอใจหากทำพิธีโดยที่ไม่มีโต๊ะครูเข้าร่วมด้วย

ในสมัยที่การแพทย์ยังไม่เจริญก้าวหน้า ชาวบ้านนิยมรักษาผู้ป่วยด้วยอาศัยหมอแผนโบราณโดยใช้สมุนไพรและวิธีการปัดเป่าตามความเชื่อของพวกเขา สำหรับโต๊ะครูบางคนก็มีความสามารถในการรักษาผู้ป่วยด้วยการปัดเป่าโดยการอ่านอัลกุรอานหรือดุอา[14]จากท่านนบีศอลฯ ตามที่ปรากฏในหะดีษต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรักษาผู้ป่วย ทั้งนี้เพราะคนที่จะเป็นโต๊ะครูนิยมศึกษาเรื่องที่ว่าด้วยการรักษาผู้ป่วยและเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันตัวเป็นพิเศษ นอกจากนั้นโต๊ะครูจะมีเวลาบริการให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านตลอดจนทำหน้าที่แบ่งมรดกให้แก่ครอบครัวที่ไม่สามารถออมชอมกันได้ระหว่างพี่น้องแทนโต๊ะอิหม่ามหรือทำหน้าที่แบ่งมรดกพร้อมกับโต๊ะอิหม่าม และโต๊ะครูส่วนใหญ่มีอำนาจมากกว่าผู้นำทางด้านศาสนาและผู้นำทางด้านสังคมเช่น โต๊ะอิหม่าม คอติบ บิลาล ผู้ใหญ่บ้านเป็นต้น อันแสดงให้เห็นว่าโต๊ะครูนั้นเป็นปูชนียบุคคลที่มีคุณูปการอันใหญ่หลวงต่อชาวบ้านและสังคมในทุกด้านตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิตซึ่งชาวบ้านไม่สามารถขาดโต๊ะครูได้

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยเห็นว่าการจารึกประวัติศาสตร์บุคคลที่สำคัญทางด้านศาสนาและสังคมเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งเพื่อรักษาคุณงามความดีที่แต่ละคนได้กระทำไว้ให้เป็นแบบฉบับแก่ชนรุ่นหลัง ทั้งนี้เพราะโต๊ะครูทุกคนมีความสามารถไม่เท่าเทียมกัน บางคนมีความถนัดและความเชี่ยวชาญในด้านการเขียนจึงมีงานเขียนให้ชนรุ่นหลังได้อ่านและรู้จักกับผู้เขียนโดยผ่านงานเขียนนั้นๆ แต่บางคนซึ่งเป็นส่วนใหญ่ไม่ถนัดในการเขียนหากแต่ถนัดในการสอนอย่างเดียวจึงใช้วิธีการสอนในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกศิษย์เพราะการศึกษาที่ได้สืบทอดจากโต๊ะครูนั้นเป็น

---

[10] การประกอบพิธีทางศาสนาเช่น ละหมาด

[11] เป็นซุนนะฮฺของท่านนบีศ็อลลอลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัมเกี่ยวกับการเปิดเทศานปากของทารกแรกเกิดโดยการเคี้ยวอินทผลัมแล้วนำไปใส่ในปากของทารก (หู อิบนุ อัลอาซีร,1963 : 451) ส่วนประเพณีการตะห์นีกของมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ปฏิบัติทุกวันนี้ คือ การอ่านดุอา ให้ทารกกินอินทผลัมที่เคี้ยวแล้ว ดื่มน้ำซุบแหวนและตัดผมโดยผู้รู้อย่างน้อยสามคน

[12] การขลิบหนังปลายองค์ชาติ

[13] เป็นการละหมาดจำนวน 2 เราะกะอะฮฺก่อนลงมือกระทำการที่สำคัญๆ เพื่อให้อัลลอฮฺทรงตอบสนองความจำเป็นประการใดประการหนึ่งต่ออัลลอฮฺหรือมนุษยคนหนึ่งคนใด

[14] ขอพรจากอัลลอฮฺในเรื่องที่ประสงค์จะได้หรือขอความคุ้มครองจากอัลลอฮฺให้พ้นจากสิ่งที่ไม่พึงประสงค์

การศึกษาที่มุ่งเน้นการเรียนกีตาบจากหน้าแรกจนจบและใช้วิธีการจดคำอธิบายจากโต๊ะครูโดยไม่มีการฝึกหัดเขียน โต๊ะครูประเภทที่สองนี้เมื่อเสียชีวิตไปแล้วจะไม่มีหลักฐานบ่งบอกคุณงามความดีแก่ชนรุ่นหลังได้เลยนอกจากเป็นเรื่องเล่าของผู้คนร่วมสมัยเท่านั้น

เนื่องจากบาบอเยะห์เป็นโต๊ะครูคนหนึ่งที่มีชื่อเสียงขณะท่านมีชีวิตอยู่และมีบทบาทอันใหญ่หลวงต่อสังคม ท่านไม่ได้เขียนหนังสือไว้ให้แก่ชนรุ่นหลังได้อ่านนอกจากสองเล่มเท่านั้นเป็นงานแปลเล่มหนึ่งและเล่มที่สองเป็นการรวบรวมตอบคำถามที่ถามโดยคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี นอกจากนั้นยังสามารถผลิตลูกศิษย์ที่มีชื่อเสียงและมีบทบาทสสำคัญในสังคมอีกด้วย เช่น เป็นโต๊ะครู โต๊ะอิหม่าม คอติบ บิลาลเป็นต้น แต่ความโดดเด่นและความประเสริฐของท่านยังไม่มีใครจารึกไว้เป็นลายลักอักษรอย่างสมบูรณ์ ในคณะเดียวกันผู้ที่รู้จักท่านนับวันก็ยิ่งลดลงทุกที ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าควรที่จะต้องทำการวิจัยเรื่องนี้ในรูปแบบของวิยานิพนธ์เพื่อเป็นประโยชย์ต่อสังคมและต่อผู้วิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ต่อไป

อัลกุรอาน อัลหะดีษ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของโต๊ะครู : ศึกษากรณีโต๊ะครูหะยีวัน อิดรีส บิน หะยีวันอาลี ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ตอนดังนี้

1. ความสำคัญและหน้าที่ของโต๊ะครู

1.1 อัลกุรอาน

มุสลิมทุกคนมีหน้าที่ที่จำเป็นต้องปฏิบัติตามตามความรู้และความสามารถของตนอย่างดีที่สุด โต๊ะครูซึ่งเป็นผู้รู้ทางด้านศาสนาจึงจำเป็นต้องทำหน้าที่ต่างๆ มากกว่าสามัญชน หน้าที่หลักของโต๊ะครูคือถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้คนทั่วไป เชิญชวนสู่สัจธรรมเป็นที่ปรึกษาแก่ผู้คนทั่วไปเป็นต้น ในอัลกุรอานมีหลายอายะฮฺที่พูดถึงเกี่ยวกับเรื่องนี้ดังคำรัสของอัลลอฮฺที่ตรัสไว้ว่า

وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ (الذاريات : ٥٥)

หมายความว่า "และจงตักเตือนเถิดเพราะแท้จริงการตักเตือนนั้นจะให้ประโยชน์แก่บรรดาผู้ศรัทธา"

(อัซซาริยาตฺ : 55)

ผู้ที่จะให้คำตักเตือนและให้คำปรึกษาแก่ผู้อื่นนั้นจำเป็นต้องเป็นผู้รู้ในเรื่องนั้นๆ ดังนั้น

อายะฮฺนี้ได้ใช้ให้ผู้รู้ทำหน้าที่ตักเตือนผู้ที่ไม่รู้เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย

และอัลลอฮฺได้ตรัสไว้ว่า

أُدْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ (النحل :١٢٥)

หมายความว่า "จงเรียกร้องสู่แนวทางแห่งพระเจ้าของสู่เจ้าโดยวิทยปัญญาและการตักเตือนที่ดี"

(อันนนะหฺลฺ : 125)

อายะฮฺนี้ก็ใช้ให้ผู้รู้เรียกร้องเชิญชวนสู่สัจธรรมและเรียกร้องให้ตักเตือนซึ่งกันและกันอันเป็นหน้าที่ของผู้รู้ทั้งหลายที่ต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

นอกจากนั้นอัลลอฮฺได้เชิญชวนผู้ศรัทธาทั้งหลายให้ทำการอพยพและต่อสู้ในหนทางของอัลลอฮฺด้วยทรัพย์สมบัติและชีวิตดังคำดำรัสของพระองค์ที่ว่า

الذِيْنَ آمَنُوْا وَهَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللهِ

(التوبة : ٢٠)

หมายความว่า "บรรดาผู้ศรัทธาและอพยพและต่อสู้ในทางของอัลลอฮฺทั้งด้วยทรัพย์สมบัติของพวกเขาและชีวิตของพวกเขานั้นย่อมเป็นผู้มีระดับชั้นยิ่งใหญ่กว่า ณ ที่อัลลอฮฺ"

(อัตเตาบะฮฺ : 20)

กระบวนการแสวงหาความรู้ซึ่งครอบคลุมการเรียนการสอนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้ในหนทางของอัลลอฮฺดังหะดีษบทหนึ่งท่านนบีกล่าวไว้ว่า

من خرج في طلب العلم فهو في سبيل الله حتى يرجع (رواه الترمذي رقم الحديث ٢٦٥٦)

หมายความว่า "ผู้ใดออกจากบ้านเพื่อแสวงหาความรู้บุคคลเหล่านั้นจะอยู่ในหนทางของอัลลอฮฺจนเขากลับบ้าน"

(รายงานโดยอัลตัรมีซีย์ หะดีษหมายเลข 2656)

ด้านอื่นมุสลิมทุกคนเชื่อว่าการกระทำความดีต่างๆนั้นจะได้รับผลบุญจากอัลลอฮฺและได้เข้าสวนสวรรค์ของพระองค์ในวันอาคิเราะฮฺเพราะอัลลอฮฺได้สัญญาในหลายอายะฮฺเกี่ยวกับเรื่องนี้ ตัวอย่างเช่น อัลลอฮฺได้ตรัสไว้ว่า

إِنَّ اللهَ لاَيُضِيْعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِيْنَ (التوبة : ١٢٠)

พมายความว่า "แท้จริงอัลลอฮฺจะไม่ทรงให้รางวัลของผู้กระทำความดีต้องสูญเสียไปเป็นอันขาด"

(อัตเตาบะฮฺ : 120)

และอัลลอฮฺได้ตรัสไว้ว่า

إِنَّ اللهَ يُدْخِلُ الذِيْنَ أَمَنُوْا وَعَمِلُوْا الصٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهٰرُ

(الحج : ٢٣)

หมายความว่า "แท้จริงอัลลอฮฺจะทรงให้บรรดาผู้ศรัทธาและทำความดีทั้งหลายเข้าสวนสวรรค์หลากหลาย ณ เบื้องล่างของมันมีลำน้ำหลายสายไหลผ่านในนั้น"

(อัลฮัจญ์ : 23)

ด้วยเหตุนี้บรรดาอุลามาอฺจึงทำการสอนหนังสือ เขียนหนังสือ แปลตำราต่างๆและทำการเชิญชวนผู้คนทั่วไปเพื่อปฏิบัติตามหน้าที่ของตนตลอดจนหวังต่อคำมั่นสัญญาจากอัลลอฮฺด้วยการเข้าสวนสวรรค์ ในการนี้เราจะเห็นได้ว่าบรรดาโต๊ะครูได้กล่าวถึงสาเหตุและความจำเป็นในการเขียนหนังสือหรือแปลตำราต่างๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ท่านอะห์มัด บิน มูหัมมัดเซนได้อธิบายเกี่ยวกับสาเหตุที่ท่านเขียนหนังสือ "บะฮฺญะฮฺ อัลมุบตาดีน วา ฟัรหะฮฺ อัลมุจญ์ตาดีน" ว่า

"และข้าพเจ้าให้ชื่อหนังสือเล่มนี้ว่า บะฮฺญะฮฺ อัล มุบตาดีน วา ฟัรหะฮฺ อัลมุจญ์ตาดีน หวังว่าอัลลอฮฺจะทรงประทานผลประโยชน์แก่ผู้เริ่มเรียนและผู้ที่ชอบประกอบอะมาลฺที่ดีทั้งหลาย"

(ดู อะห์มัด บิน มูหัมมัดเซน.มปป. บะฮฺจะญ์ อัล มุบตาดีน วา ฟัรหะฮฺ อัลมุจญ์ตาดีน : 3)

ท่านเชคดาวูด บินอับดุลเลาะฮฺได้กล่าวถึงเจตนารมของท่านในการแปลและเรียบเรียงบางตอนของหนังสือ ฟาตาวาของมูหัมมัด อัลรอมลี และบางตอนของหนังสือกัชฟุ อัลลิสามของเชค มูหัมมัดหุเสนซึ่งท่านให้ชื่อว่า ฟุรูอฺ อัลมะสาเอล ว่า

"ดังนั้นข้าพเจ้าได้แปล (หนังสือเล่มนี้) จากหนังสือทั้งสองเล่ม (ดังกล่าวข้างต้น)ในบางประเด็นที่ผู้เรียนและผู้สนใจทั่วไปได้ทำการศึกษา"

(ดูเชคดาวูด บิน อับดุลลอฮฺ มปป. ฟุรูอฺ อัล มะสาเอล : 3)

ท่านบาบอเยะห์กีได้แปลหนังสือ ริสาละฮฺ อัล มุอาวะนะฮฺ เพื่อให้ผู้ที่ไม่รู้ภาษาอาหรับ

สามารถเข้าใจเนื้อหาหนังสือเล่มนี้ว่า *"นี่คือหนังสือที่ข้าพเจ้าให้ชื่อว่า ซิมารฺ อัลญันนะฮฺ นำเสนอผลงานแปลอย่างย่อและข้าพเจ้าเพิ่มเติมในสิ่งที่ดีงามจาก ริสาละฮฺ อัลมุอาวะนะฮฺ ที่เกี่ยวกับวิชาตะเซาวุฟ ให้แก่บรรดามุอฺมินที่สนใจต่ออาคิเราะฮฺ หนังสือนี้เป็นงานเขียนของ ท่าน อัลอิหม่าม อับดุลเลาะฮฺ บินอะลาวีย์ เพื่อหวังให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่รู้ภาษาอาหรับ"*

(ดู อิดรีส บิน หะยีวันอาลี, 1385 ซิมารอัล ญันนะฮฺ ฟี ตัรญามะฮฺ ริสาละฮฺ อัล มุอาวะนะฮฺ : 2-3)

1.2 อัลหะดีษ

ท่านนบีมูหัมมัดซ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัมก็ได้ตระหนักต่อการเรียนหนังสือแก่มุสลิมทุกคนและได้สั่งให้ผู้รู้ทำการสอนหนังสือให้แก่ผู้ไม่รู้ตลอดจนสัญญาผลบุญต่อผู้ทำการเชิญชวนสู่สัจธรรม ในหลายหะดีษท่านนบีได้กล่าวไว้เกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่น

قال النبي صلى الله عليه وسلم : " طلب العلم فريضة على كل مسلم ". (رواه ابن ماجه عن أنس رقم الحديث٢٢٤)

หมายความว่า "การศึกษาหาความรู้เป็นหน้าที่ของมุสลิม"

(รายงานโดยอิบนุมาญะฮฺ หมายเลขหะดีษ 224)

นอกจากจะสั่งให้มุสลิมเรียนหนังสือแล้วท่านนบียังสั่งให้สอนผู้ยังไม่รู้อีกด้วยดังคำกล่าวของท่านว่า

قال النبي صلى الله عليه وسلم : " بلغوا عني ولو آية". (رواه البخاري رقم الحديث٣٤٦١)

หมายความว่า "จงเผยแผ่ (อัลกุรอานและอัลหะดีษ) ถึงแม้ว่าประโยคเดียว"

(รายงานโดยบุคอรีย์ หมายเลขหะดีษ 3461)

قال النبي صلى الله عليه وسلم : "...وليبلغ الشاهد الغائب...". (رواه البخاري رقم الحديث١٠٤)

หมายความว่า "... ผู้ที่มาที่นี่จงเผยแผ่ให้แก่ผู้ที่ไม่มา..."

(รายงานโดยอัลบุคอรีย์ หะดีษหมายเลข 104)

ยิ่งไปกว่านั้นท่านนบียังสัญญาผลบุญแก่ผู้เผยแผ่ศาสนาให้แก่ผู้อื่น ท่านกล่าวไว้ว่า

قال النبي صلى الله عليه وسلم : " من دعا إلى هدى كان له من الأجر مثل أجور من اتبعه لا ينقص ذلك من أجورهم شيئا، ومن دعا إلى ضلالة فعليه من الإثم مثل آثام من اتبعه لاينقص ذلك من آثامهم شيئا". (رواه ابن ماجه عن أبي هريرة رقم الحديث ٢٠٦)

ท่านนบีได้กล่าวหมายความว่า "บุคคลใดเชิญชวนสู่สัจธรรมเขาผู้นั้นจะได้รับผลบุญเทียบเท่าผลบุญของบุคคลที่ปฏิบัติตามสิ่งนั้นโดยไม่มีการขาดตกบกพร่องเลยแม้แต่น้อย และบุคคลใดเชิญชวนสู่การหลงผิด เขาจะได้รับบาปกรรมเทียบเท่าบาปกรรมของผู้ปฏิบัติตามสิ่งนั้นโดยไม่มีการขาดตก บกพร่องเลยแม้แต่น้อย"

(รายงานโดยอิบนุมาญะฮฺ หมายเลขหะดีษ 206)

นอกจากนั้นท่านนบีได้กล่าวเกี่ยวกับคนดีตามที่อัลลอฮฺทรงประสงค์ว่า

قال النبي صلى الله عليه وسلم : " من يرد الله به خيرا يفقهه في الدين". (رواه البخاري رقم الحديث ٧١)

หมายความว่า "บุคคลใดที่พระองค์อัลลอฮฺทรงประสงค์ให้รับความดีพระองค์จะทรงให้บุคคลนั้นเข้าใจใน (เรื่องราว) ศาสนา"

(รายงานโดยอัลบุคอรีย์ หมายเลขหะดีษ 71)

และท่านได้สัญญาแก่ผู้ที่เดินทางเพื่อแสวงหาความรู้นั้นด้วยการที่อัลลอฮฺจะประทานความสะดวกในการสู่สวนสวรค์ว่า

قال النبي صلى الله عليه وسلم: " من سلك طريقا يطلب به علما سهل الله له طريقا إلى الجنة". (رواه ا لبخاري معلقا ص ٢٠)

หมายความว่า "บุคคลใดเดินทางเพื่อแสวงหาความรู้ พระองค์อัลลอฮฺจะทรงทำให้ง่ายแก่เขาซึ่งหนทางสู่สวนสวรรค์"

(รายงานโดยอัลบุคอรีย์โดยตะลีก (ไม่ระบุสายรายงานทั้งหมด) หน้า 20)

จากหะดีษดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าการเรียนนั้นเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคน สำหรับการสอนหนังสือนั้นเป็นหน้าที่ของผู้รู้อย่างเดียวและการทำหน้าที่สอนหนังสือไม่เฉพาะเป็นหน้าที่ที่จำเป็นต้องทำ หากแต่ได้รับผลบุญจากพระองค์อัลลอฮฺต่างหาก

2. สภาพสังคมทั่วไปของปัตตานีก่อนโต๊ะครูหะยี อิดรีส บิน หะยี วันอาลี

อะห์มัด ฟัตหีย์ (Ahmad Fathi, 2000 : 16) ได้กล่าวเกี่ยวกับบทบาทและประวัติการเปิดปอเนาะในปัตตานีในหนังสือ "Ulama Besar Dari Patani" ของท่านว่า เท่าที่รู้และสามารถยกหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาได้ที่เกี่ยวกับบทบาทของอุลามาอฺปัตตานีคือ เริ่มตั้งแต่ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 หรืออาจจะก่อนหน้านั้นก็ได้ ในหนังสือ "Hikayat Patani"[15] (เรื่องเล่าของปัตตานี) ได้จารึกไว้ว่า กษัตริย์ปัตตานีชื่อ พญาตูนักปา (Phaya Tu Naqpa (รายออินทรา)) ได้เข้ารับนับถืออิสลามด้วยการชักนำของท่านเชค สะอีดเป็นอุลามาอฺคนหนึ่งมาจากปาสัย (อินโดนีเซีย) หลังจากนั้นเป็นต้นมาศาสนาอิสลามและบรรดาอุลามาอฺเริ่มมีส่วนและมีบทบาทที่ปัตตานี ต่อมาหลังจากปัตตานีเป็นรัฐอิสลามอย่างเป็นทางการแล้วปัตตานีจึงกลายเป็นรัฐมลายูที่มีความเข้มแข็งและมีบทบาทสำคัญในการคะวะฮฺอิสลามในแหลมมลายูและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

มูฮัมมัด ซัมเบอรี (2543 : 63) ได้กล่าวเกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรืองของการศึกษาที่ปัตตานีในหนังสือของท่าน "Patani Dalam Tamadun Melayu" ว่า "ย่างเข้าปลายศตวรรษที่ 19 ปัตตานีมีบทบาทในฐานะเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมอิสลาม นอกจากนั้นปัตตานียังเป็นศูนย์กลางของวรรณคดีมลายูอิสลามซึ่งเป็นผลของการเคลื่อนไหวของบรรดาอุลามาอฺที่มีชื่อเสียงและหนังสือตำราของอุลามาอฺเหล่านั้น บรรดาอุลามาอฺเหล่านั้นนอกจากจะเป็นที่รู้จักในภูมิภาคนี้แล้วยังเป็นที่รู้จักในตะวันออกกลางและแอฟริกาเหนือ บรรดาอุลามาอฺปัตตานีส่วนหนึ่งได้รับอนุญาตให้ทำการสอนในมัสยิด อัล-หะรอมที่นครมักกะฮฺได้ ในขณะนั้นปัตตานีได้รับการเปรียบเทียบเป็นกระจกเงาของนครมักกะฮฺ..."

เว็บสเตอร์ (Webster, 1758 : 981) ได้อธิบายเกี่ยวกับคำว่า ปอเนาะในหนังสือ "Webster's New International Dictionary of the English Language" ว่า คำว่า "ปอเนาะ" หรือ คำว่า Fonduk, fondouk, funduck ซึ่งคำนี้ดั้งเดิมมาจากภาษากรีกว่า "Pandokos" หมายถึงสถานที่รองรับทุกคนที่มาพักแรม หรือใช้ในความหมายโรงแรม ในทางตอนเหนือของแอฟริกาคำดังกล่าวจะแปลว่าการทำธุรกิจหรือโกดังสินค้า และนอกจากนั้นก็จะใช้ในความหมายของคำว่า โรงแรมเช่นกัน ส่วนชาวอาหรับได้ยืมคำนี้มาใช้โดยเรียกฟุนดุก (Funduq)

อิมรอน มะลูลีม (2538 : 36-37) ได้กล่าวเกี่ยวกับลักษณะของปอเนาะในหนังสือ "วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับมุสลิมในประเทศไทย : กรณีศึกษากลุ่ม มุสลิมในเขตจังหวัด ชายแดนภาคใต้" ของท่านว่า ลักษณะของโรงเรียนปอเนาะในภาคใต้ก็คือ มีกระท่อมจำนวนหนึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัยของนักเรียนซึ่งจะพักอยู่ที่นั้นเป็นเวลานาน ปอเนาะส่วนใหญ่อยู่ใน

---

[15] เป็นวรรณกรรมที่เก่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับประวัติปัตตานีที่ไม่ปรากฏผู้แต่งแต่ได้มีชาวตะวันตกสองคนคือ A.Teeuw และ D.K.Wyatt มาพิสูจน์ และได้ตีพิมพ์ในปี 1970 ที่โรงพิมพ์ Koninklijk Instituut

ชนบท ที่ดินที่ใช้ปลูกกระท่อมเป็นของผู้เป็นครูหรืออาจเป็นที่ดินที่ผู้คนยกให้(วะกัฟ)โดยที่นักเรียนไม่ต้องเสียค่าเช่า อาคารที่ครูใช้สอนเรียกว่า "บาลัยเซาะฮฺ" หรือ "บาลัย" มักจะอยู่ติดกับบ้านของครู สำหรับครูเรียกว่า "โต๊ะครู" ซึ่งทำการสอนโดยไม่รับเงินเดือนจึงต้องทำงานอย่างอื่นด้วย เช่น ทำนา ทำไร่ หรืออาชีพอื่นๆ ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนเป็นเหมือนบิดากับบุตร นักเรียนส่วนใหญ่ที่มาศึกษาอยู่ในระหว่าง 15-25 ปี ซึ่งมีทั้งโสดและแต่งงานแล้ว

หะสัน (Madnarn Hasan, 1999 : 11) ได้กล่าวเกี่ยวกับการศึกษาปอเนาะในหนังสือ "The Pondok & Madrasah in Pattani" ของท่านว่า การศึกษาอิสลามของชาวมุสลิมในประเทศไทยได้เริ่มจากบ้านของครูที่บาลัยเซาะฮฺหรือมัสยิด หลังจากนั้นนักเรียนดังกล่าวก็จะออกไปศึกษาต่อในที่ต่างๆ ในระดับสูงขึ้นไปซึ่งโดยปกติแล้วพ่อแม่ของนักเรียนจะนิยมส่งลูกไปเรียนที่ปอเนาะ ทั้งนี้เมื่อพวกเขากลับมาแล้วสามารถที่จะเป็นผู้นำของชุมชน หรืออย่างน้อยก็ได้รู้ว่าการเป็นมุสลิมที่ดีสำหรับครอบครัวนั้นต้องปฏิบัติตนอย่างไรบ้างจึงจะเหมาะสม

3. ชีวประวัติของโต๊ะครูหะยีอิดรีส บิน หะยีวันอาลี

เกี่ยวกับการศึกษาชีวประวัติของหะยีวันอิดรีส บิน หะยีวันอาลีนั้น อัลอุสตาซฺ[16] อับดุล ฮาริม บิน ยูโซฟ ได้กล่าวในวารสาร "Majallah Kenangan Pelajar Akhir Thanawi, 2542 : 4-5 " (วารสารที่ระลึกนักเรียนซานาวีย์ปีสุดท้าย) ว่าโต๊ะครูหะยีวันอิดรีส บิน หะยีวันอาลีกำเนิดที่หมู่บ้านเบ่อน์ดังดาลำ (Bendang Dalam)[17] หรือบือแนดาแล ในปีฮิจเราะฮฺ 1344 เมื่อปีฮิจเราะฮฺ 1351 ท่านย้ายไป อยู่ที่บ้าน นากม (บากงในปัจจุบัน) กับครอบครัว ต่อมาเมื่อมีอายุได้ 10 ขวบท่านเริ่มเรียนอัลกุรอานกับน้าของท่านชื่อ หะยีวันนิก ณ บือแนดาแลในขณะเดียวกันท่านก็ได้ท่องจำหนังสือ "มะตัน อัลอัจรูมียะฮฺและมะตัน อัล-อิซซีย์" ในปีฮิจเราะฮฺ 1358 คือ เมื่ออายุ 14 ปี ท่านเริ่ม เรียนที่ปอเนาะเบอแนซูเจเป็นปอเนาะของโต๊ะครูหะยีอับดุลเลาะฮฺ บิน หะยีวันซอและหฺเป็นเวลา 10 ปี และเมื่อท่านมีอายุ 25 ปี คือเมื่อปีฮิจเราะฮฺ 1369 (พ.ศ. 2491) ท่านย้ายไปเรียนที่ปอเนาะสะมือลาของโต๊ะครูหะยีอิสมาแอล (ปะดอแอลสะมือลา) 1 ปี

ต่อมาในปีฮิจเราะฮฺ 1370 บาบอเยะห์เดินทางไปยังนครมักกะฮฺกับบิดาชื่อ วันอาลีและพี่ชายชื่อ อิสมาอีลพร้อมครอบครัว ท่านศึกษาอยู่ที่มักกะฮฺ 19 ปี โดย10 ปีแรกท่านบาบอเยะห์ศึกษา

---

[16] คำนี้เป็นภาษาเดิมจากภาษาอาหรับ (www.pikiran-rakyatCyberMedia : 20/2/2546) มีความหมายโดยทั่วไปว่า ครูหรืออาจารย์ โดยทั่วไปคำนี้ๆ จะใช้กับครูสอนศาสนาที่เรียนจบซานาวีย์ หรือปริญญตรี หรือปริญญาโท หรือผู้สอนศาสนาที่เรียนปอเนาะ อุสตาซฺจะสอนอยู่ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามหรือจะสอนอิสลามศึกษาในโรงเรียนรัฐ ส่วนทางด้านวิชาการศัพท์นี้จะถูกใช้กับผู้ดำรงตำแหน่งทางวิชาการเป็นศาสตราจารย์

[17] คือ ตำบลสะดาวา อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ในปัจจุบัน

เล่าเรียนอย่างเดียวและอีก 9 ปีหลังจากท่านเชคอับดุลกอเดร์ อัลมันดีลีย์เสียชีวิต ท่านได้เล่าเรียนและสอนหนังสือในมัสยิด อัลหะรอม ไปด้วย

เมื่อบาบอเยะห์มีอายุ 28 ปี (ปีฮิจเราะฮฺ 1372) ท่านได้แต่งงานกับหัจญะฮฺ อาซีซะฮฺ บินตุ หะยิ เจะสะนิ หนองจิกและกลับมาเมืองไทยในปีฮิจเราะฮฺ 1389 พร้อมกับภรรยาและลูก 5 คน

ในปีฮิจเราะฮฺ 1390 บาบอเยะห์เปิดสอนหนังสือแบบปอเนาะที่หมู่บ้านตุยง (ตำบลตุยง คือ ปอเนาะที่มีอยู่ในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในขณะนั้นในนาม ปอเนาะไปโฮน สะโตล (Pondok Pohon Sctol) หลังจากที่ท่านกลับมาประมาณ 8 เดือน ในระยะแรกๆ ท่านสอนระบบปอเนาะอย่างเดียวเป็นเวลา 2 ปี ต่อมาคือในปีฮิจเราะฮฺ 1392 (พ.ศ.2514) ท่านเริ่มเปิดสอนแบบชั้นเรียนและได้ให้ชื่อปอเนาะของท่านว่า อัลมัดรอสะฮฺ อัลอิดรีสียะฮฺ (al Madrasah al Idrisiah) และต่อมาได้เปลี่ยนเป็น อัลมะอฺฮัด อัลอิดรีสีย์ (al Ma'had al Idrisi)

เมื่อวันศุกร์ เวลา 17.20 น.ปีฮิจเราะฮฺ 1416 ตรงกับวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2538 บาบอเยะห์เสียชีวิตและได้ทำพิธีละหมาดญะนาซะฮฺในวันเสาร์ เวลา 9.00 น. โดยมีคนร่วมพิธีละหมาดญะนาซะฮฺ ประมาณ 5,000 คน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1 เพื่อศึกษาบทบาทของโต๊ะครูโดยทั่วไปที่มีต่อสังคมมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

2 เพื่อศึกษาชีวประวัติของบาบอเยะห์

3 เพื่อศึกษาบทบาทของบาบอเยะห์ที่มีต่อสังคมมุสลิม

4 เพื่อศึกษาผลงานของบาบอเยะห์ทั้งที่เป็นงานเขียน งานสอน และอื่นๆ

ความสำคัญของการวิจัยและประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ หากอัลลอฮฺทรงประสงค์ (อินชาอัลลอฮฺ)

การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของโต๊ะครู : ศึกษากรณีโต๊ะครูหะยีวันยีอิดรีส บิน หะยีวันอาลี ในครั้งนี้ผู้วิจัยคาดว่าจะได้รับประโยชน์ดังต่อไปนี้

1 จะได้รู้เกี่ยวกับบทบาทของโต๊ะครูโดยทั่วไป

2 จะได้รู้เกี่ยวกับชีวประวัติของบาบอเยะห์

3 จะได้รู้เกี่ยวกับผลงานของบาบอเยะห์

4 เพิ่มประสบการณ์ด้านการวิจัยแก่ผู้วิจัย

5 เป็นข้อมูลสำหรับผู้สนใจที่จะศึกษาค้นคว้าในโอกาสต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการทำการศึกษาในด้านต่างๆ ต่อไปนี้

1 ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของโต๊ะครูก่อนสมัยบาบอเยะห์โดยสังเขปทั้งทางด้านสังคมและการศึกษา

2 ศึกษาชีวประวัติของบาบอเยะห์ในด้านสังคม การเมือง การศึกษา การทำงาน และ ความชำนาญ

3 ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและผลงานของบาบอเยะห์

นิยามศัพท์เฉพาะ

บทบาท คือการกระทำที่ถูกกำหนดตามฐานะและสถานภาพของแต่ละบุคคลที่จะต้องกระทำ

โต๊ะครู คือ ครูผู้สอนในปอเนาะ คำว่า โต๊ะครูมาจาก "ดาโต๊ะ" (Datuk) ซึ่งหมายถึง คำนำหน้านามที่บ่งบอกถึงเกียรติยศของผู้ที่มีฐานะทางสังคมหรือมียศสูง (ปกติแล้วจะใช้กับผู้หลักผู้ใหญ่ของประเทศ และ "ฆูรู" (Guru)) ซึ่งหมายถึง ครู ผู้สอน และผู้ให้การอบรมสั่งสอน โต๊ะครูในที่นี้คือครูผู้เชี่ยวชาญทางด้านศาสนาอิสลามและทำการสอนศาสนาให้แก่เด็กปอเนาะในปอเนาะของตนและสอนให้แก่ผู้สนใจทั่วไปในปอเนาะของตนหรือที่มัสยิดต่างๆ หรือเป็นแกนหลักและทำการสอนในปอเนาะที่วะกัฟ (อุทิศเป็นการกุศล) โดยไม่เรียกค่าตอบแทน

หะยี (Haji) คือ คำนำหน้าเพื่อให้เกียรติแก่ผู้ที่ผ่านการประกอบพิธีฮัจญ์แล้วส่วนผู้หญิงเรียก ฮัจญะฮฺ (Hajjah)

วัน (Wan) คือ คำนำหน้านามที่ใช้กับคนมีตระกูลดีของคนมลายูเช่น วันอิสมาแอล วันรอซัก เป็นต้น

บาบอ คือคำที่ถูกโต๊ะครูใช้เรียกบิดาของตน ต่อมาถูกศิษย์และผู้คนทั่วไปได้ใช้คำนี้เรียกเพื่อยกย่องและให้เกียรติ คำว่าโต๊ะครูและบาบอมีความหมายเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน

เยะห์ เป็นฉายานามของบาบอเยะห์ตามภาษาท้องถิ่นของชาวมลายูซึ่งเดิมมาจากคำว่า อิดรีส ทุกคนที่มีชื่อว่า อิดรีสจะถูกเรียก "เยะห์" เช่นเดียวกับคนที่มีชื่อว่า ดาวุด จะถูกเรียก "โอ๊ะ"

วิธีการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ที่พยายามศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของโต๊ะครูทั่วไปและชีวประวัติของบุคคลคือ ชีวประวัติของบาบอยะห์พร้อมทั้งบทบาทของท่านในการพัฒนาสังคม เป็นงานวิจัยแบบเจาะลึกเพื่อต้องการให้เห็นความสำคัญของบรรดาโต๊ะครูในการเสริมสร้างความรู้ทางด้านศาสนาตลอดจนการพัฒนาสังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมทั้งศึกษาสภาพต่างๆ ในสมัยของบาบอยะห์ ดังนั้นการศึกษาเกี่ยวกับชีวประวัติของบาบอยะห์นี้จึงเป็นการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาที่เป็นการศึกษาระดับลึกในเชิงประวัติบุคคลและจะใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์(Historical Approach) โดยศึกษาจากข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) และสัมภาษณ์ลูกศิษย์และผู้คนที่รู้จักและสนิทสนมกับท่านโดยนำเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ทางด้านข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลเอกสารขั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) เช่น อัลกุรอาน อัลหะดีษ วารสารที่ระลึกนักเรียนซานาวีปีสุดท้ายซึ่งเป็นงานสัมภาษณ์ของนายอับดุลการีม มะดีเยาะ (ลูกเขยคนที่ 5 ของบาบอยะห์) งานเขียนของท่านที่มีชื่อว่า "Beberapa Jawapan Yang Bagus Dari Pada Soalan Yang Datang Dari Pada Majlis Ugama Islam Changwad Patani" (รวบรวมคำตอบที่ดีต่อคำถามที่มาจากคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี) เป็นต้น เอกสารขั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) เช่น วิทยานิพนธ์ของ เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร เรื่อง "การต่อต้านนโยบายรัฐบาลในสี่จังหวัดภาคใต้ของประเทศไทยโดยการนำของหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ พ.ศ.2482-2497" เอกสารขั้นตติยภูมิ (Tertiary Sources) เช่น หนังสือวิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับมุสลิมในประเทศไทย ของ อิมรอน มะลูลีม หนังสือไทยกับโลกมุสลิมศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม ของ จรัญ มะลูลีมและคณะ หนังสือ ชีวิตพิสดาร อองซาน ซูจี ของ วิถาศ มณีวัต เป็นต้น นอกจากนี้ผู้วิจัยใช้ข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ลูกศิษย์และผู้คนที่รู้จักและสนิทสนมกับท่านเป็นหลัก

ในการศึกษาเรื่องบทบาทของโต๊ะครู : กรณีศึกษาโต๊ะครูหะยีวันอิดรีส บิน หะยีวันอาลี ในครั้งนี้มีวิธีดำเนินงานตามขั้นตอนต่อไปนี้

I. การรวบรวมเอกสาร

ศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ(Primary Sources) ทุติยภูมิ(Secondary Sources) ตติย-ภูมิ (Tertiary Sources) ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของโต๊ะครูโดยเฉพาะบาบอยะห์ที่เกี่ยวกับชีวประวัติย่อของท่าน งานเขียนงานแปลของท่าน บทบาทด้านการก่อตั้งปอเนาะ บทบาทด้านการเรียนการสอนและการปกครองลูกศิษย์ และบทบาทด้านการคะวะฮุและการชี้นำสังคม

1.1 เอกสารที่เป็นหลักฐานขั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ เอกสารขั้นต้นที่ยังไม่ได้พิมพ์และพิมพ์แล้ว

1.1.1 เอกสารขั้นต้นที่ยังไม่ได้พิมพ์ เช่น Majallah Kenangan Pelajar Akhir Thanawi (วารสารที่ระลึกของนักเรียนซานะวีย์) Riwayat Hidup Ayahda Baba (ชีวประวัติของบาบอ) สมุดบันทึกของบาบอเยะห์ เป็นต้น

1.1.2 เอกสารขั้นปฐมภูมที่พิมพ์แล้ว เช่น หนังสือ ซิมารฺ อัลญันนะฮฺ หนังสือรวบรวมคำตอบจากคำถามที่มาจากคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี เป็นต้น

1.2 เอกสารขั้นทุติยภูมิ (Secodary Source) ได้แก่ วิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง หนังสือและวารสารทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษามลายู

1.2.1 วิทยานิพนธ์เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง บทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี ของเจ๊ะมูหามัดสัน เจ๊ะอูมา วิทยานิพนธ์เรื่อง การต่อต้านนโยบายรัฐบาลในสี่จังหวัดภาคใต้ของประเทศไทยโดยการนำของหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ พ.ศ. 2482-2497 ของเฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร

1.2.2 หนังสือทั่วไป เช่น หนังสือ Tuan Guru Haji Abdul-Hamid al-Nasihi bin Haji Omar (ประวัติโต๊ะครูหะยีอับดุลหะมีด อัลนาสีบีย์ บิน หะยีอูมา) ของอัสมี ยูโซฟ หนังสือUlama' Besar dari Pattani (บรรดาอุลามาอปัตตานีที่ยิ่งใหญ่) ของอะหฺมัด ฟัตฮีย์ เป็นต้น

1.2.3 วารสาร เช่น The Journal of Sophia Asian Studies

1.3 เอกสารที่เป็นเอกสารขั้นตติยภูมิ (Teritiary Source) ได้แก่ หนังสือทั่วไปทั้งภาษาไทยและภาษามลายู เช่น หนังสือวิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับมุสลิมในประเทศไทย ของอิมรอน มะลูลีม หนังสือไทยกับโลกมุสลิมศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม ของจรัญ มะลูลีมและคณะ หนังสือ ชีวิตพิสดาร ออง ซาน ซู จี ของวิลาศ มณีวัต เป็นต้น

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูลดังนี้

สำนักวิทยบริการมหาวิยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี

ห้องสมุดวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี

ร้านขายหนังสือ (งานแปลของบาบอเยะห์)

ยืมหนังสือที่เกี่ยวข้องจากเพื่อนมาถ่ายเอกสาร

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์โดยการใช้เครื่องอัดเทปและบันทึก

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกโดยใช้ขั้นตอนในการสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

2.1 ศึกษาเรื่องชีวประวัติบุคคลสำคัญจากตำราต่างๆ ที่เป็นภาษาไทย มลายูและอาหรับเช่น

ออง ซาน ซู จี ชวน หลีกภัย เชคดาวุด เชคอะห์มัด หะยีสุหลง อับดุลกาแดร์ เป็นต้น

2.2 ผู้วิจัยมิได้กำหนดโครงสร้างของข้อมูลตายตัวแต่ได้กำหนดประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับชีวประวัติและบทบาทของบุคคลสำคัญดังกล่าวข้างต้นไว้ล่วงหน้าเพื่อให้ครบทุกประเด็นโดยให้ผู้ตอบการสัมภาณ์ให้ข้อมูลรายละเอียดต่างๆ ได้ตามความประสงค์

2.3 ผู้วิจัยขอหนังสือแนะนำตัวจากวิทยาลัยอิสลาม มหาวิยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี เพื่อขอความร่วมมือในการสัมภาษณ์จากผู้ให้สัมภาษณ์

2.4 นัดหมายกับผู้ที่ต้องการสัมภาษณ์ล่วงหน้า

2.5 ทำการสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ จำนวน 24 คน แบ่งเป็นลูกเขย 5 คน ลูกศิษย์ 10 คน เพื่อนบ้าน 3 คน และเพื่อนร่วมสมัย 6 คน ดังต่อไปนี้

1 นายต่วนดิง ต่วนเด็น เป็นลูกเขยคนแรกของบาบอเยะห์และเจ้าของโรงเรียนวัฒนศาสตร์

2 นายอับดุลเลาะ สุไลมาน (บาบอเลาะห์) เป็นโต๊ะครูปอเนาะบาบอเยะห์ในปัจจุบันแทนบาบอเยะห์ซึ่งท่านเป็นลูกเขยคนที่ 4 ของบาบอเยะห์

3 นายอับดุลการีม มะดีเยาะ เป็นลูกเขยคนที่ 5 ของบาบอเยะห์

4 นายซาการียา ดูมีแด เป็นลูกเขยคนที่ 6 ของบาบอเยะห์

5 นายมะสักรี แมะเตะ (มูหัมมัดสุกรี อิสหาก) เป็นลูกเขยของคนที่ 2 ของบาบอเลาะห์

6 นายดือราเซะ เจะเละ เป็นเพื่อนบ้านของบาบอเยะห์และท่านเคยอาศัยอยู่ที่บ้านของบาบอเยะห์ก่อนย้ายบ้านจากเมืองปัตตานีไปยังตำบลบากง

7 นายเซ็ง มามะ เป็นลูกพี่ลูกน้องของบาบอเยะห์และเคยเรียนพร้อมกันที่ปอเนาะบือแนมูเจ ต่อมาท่านอาศัยอยู่ในปอเนาะจนเสียชีวิต

8 นางหะยีแวตีเม๊าะ สะนอ เป็นพี่สะใภ้ของบาบอเยะห์ เคยไปมักกะฮฺพร้อมกันและอยู่ที่มักกะฮฺกับบาบอเยะห์ประมาณ 2 ปี

9 นายดาโอ๊ะ อับดุลการ์เด เป็นเพื่อนสนิทของบาบอเยะห์สมัยเรียนที่ปอเนาะบือแนมูเจ

10 นายเซ๊ะ ลามัส (บาบอเซ๊ะวอรออ) เป็นเพื่อนของบาบอเยะห์สมัยเรียนที่มักกะฮฺ

11 นายมะซารี มะซะ เป็นลูกศิษย์ของบาบอเยะห์

12 นายอับดุลบาสิ สาและ เป็นลูกศิษย์ของบาบอเยะห์

13 นายอิสมาแอ มูฮัมหมัด เป็นลูกศิษย์เอกของท่านบาบอเยะห์

14 นายกาแดร์ อุเซ็ง เพื่อนรุ่นน้องสมัยเรียนที่ปอเนาะบือสะมือลา

15 นายมะแอ สุหลง โต๊ะครูโรงเรียนส่งเสริมอิสลามวิทยา อำเภอหนองจิก

16 นายมะกอเซ็ง สะมะแอ ลูกเขยบาบอเยะห์คนที่ 3 และครูใหญ่

17 นายนพดล มุ่งกุ้ง เป็นลูกศิษย์ของบาบอเยะห์และครูศาสนา

18 นายมาหะมะ ลาเต๊ะ เป็นลูกศิษย์ของบาบอเยะห์

19 นายยะโกบ เจะอาดัม เพื่อนรุ่นน้องของบาบอเยะห์และโต๊ะครูประจำหมู่บ้านหน้าถ้ำ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

20 นายอับดุลกาเดร์ หะยีดาวูด (บาบอเดร์ กือแด) โต๊ะครูโรงเรียนศาสน์สามัคคี

21 นายอับดุลกาเดร์ อับดุลมาแน (บาบอเดร์ ตาฆ)โต๊ะครูโรงเรียนบากงพิทยา

22 นายอับดุลวาฮับ อับดุลวาฮับ เจ้าของโรงเรียนอาซิซสถาน และอดีตประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี

23 นายอาซิซ พิทักษ์คุมพล ประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสงขลา

24 นายสอและ เตะบินยูโซ๊ะ ลูกเขยบาบอเลาะห์

3. การรวบรวมข้อมูลด้วยการส่งจดหมาย

ผู้วิจัยส่งจดหมายไปยังลูกศิษย์ที่มีชื่อเสียงที่อยู่ห่างไกลซึ่งผู้วิจัยได้รับเบอร์โทรศัพท์จากบาบอเลาะห์โดยการทำแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวเพื่อจัดใส่ในหัวข้อย่อย บรรดาคณาจารย์และลูกศิษย์ที่มีชื่อเสียง ผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถามไปยังกลุ่มตัวอย่างจำนวน 19 คนและต่อไปนี้เป็นรายชื่อผู้ที่ส่งแบบสอบถามคืนให้แก่ผู้วิจัย

1 นายมูหัมมัดดาโอะ สาอุ อิหม่ามมัสยิดหมู่ที่ 2 บ้านกาเสาะ อำเภอมายอ

2 นายมูฮำหมัดรอซาลี ยีมะมิง โต๊ะครูโรงเรียนอิหยาอุ ดุลมุคดีน

3 นายแวมามุ แวหะยี โต๊ะครูโรงเรียนวิทยาอิสลามและกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี

4 นายสะการียา มามะ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลตุยง อำเภอหนองจิก

5 นายสะมะแอ มามะ ข้าราชการ (ครู) บำนาญ

6 นายอารีฝัน ตำภู ครูสอนอิสลามศึกษา

7 นายอับดุลเลาะ สามะ โต๊ะครูโรงเรียนเตรียมศึกษาวิทยา อำเภอโคกโพธิ์

8 นายเชคดาวูด (ไม่ประสงค์บอกนามสกุล) เพื่อนบ้านและเป็นที่ปรึกษาบาบอเยะห์

9 นายดิเรก กาเดร์ เป็นลูกศิษย์ของบาบอเยะห์และอิหม่ามมัสยิดแสงแหวง อำเภอหนองจิก

10 นายเจ๊ะหัสบี มูหัมหมัด เป็นลูกศิษย์ของบาบอเยะห์และอาจารย์ผู้ช่วยสอนใน

ปอเนาะบาบอเยะห์

4. ตรวจสอบข้อมูลทั้งที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และตติยภูมิพร้อมทั้งแยกให้ชัดเจนว่าการวิเคราะห์ในส่วนใดจะใช้ข้อมูลปฐมภูมิ ส่วนใดจะใช้ข้อมูลทุติยภูมิและส่วนใดจะใช้ข้อมูลตติยภูมิ และนำข้อมูลมาเปรียบเทียบว่าสอดคล้องและขัดแย้งกับวัตถุประสงค์ข้อใดบ้าง

5. จัดแบ่งหมวดหมู่ของข้อมูลโดยการจำแนกข้อมูลตามหัวข้อใหญ่และย่อยแล้วค้นหาข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กับหัวข้อย่อย

6. วิเคราะห์ข้อมูลตามหัวข้อที่กำหนด

7. สรุป อภิปรายผล และเสนอแนะ

8. เขียนรายงาน